

گروه اسمی (۳) - وابسته‌های پسین

اهداف

- الف) هدف کلی: آشنا کردن دانش‌آموزان با عناصر گروه اسمی (وابسته‌های پسین)
- ب) هدف‌های جزئی و رفتاری: در پایان این درس، از دانش‌آموز انتظار می‌رود:
- ۱- با نشانه‌ی نکره و جایگاه آن در گروه اسمی آشنا شده باشد.
  - ۲- نشانه‌ی جمع را بشناسد و جایگاه آن را در گروه اسمی بداند.
  - ۳- صفت شمارشی ترتیبی (۲) را بشناسد و با جایگاه آن در گروه اسمی آشنا باشد.
  - ۴- مضاف‌الیه را بشناسد و جایگاه آن را در گروه اسمی بداند.
  - ۵- صفت بیانی را بشناسد و جایگاه آن را در گروه اسمی بداند.
  - ۶- انواع صفت بیانی را بشناسد.
  - ۷- شیوه‌ی ساخت صفت‌های بیانی فاعلی، مفعولی، لیاقت و نسبی را بداند.

منابع

الف) منابع اصلی

- ۱- دستور زبان فارسی امروز؛ غلامرضا ارزنگ، تهران، نشر قطره، چاپ اول، ۱۳۷۴.
- ۲- دستور (آموزش متوسطه عمومی؛ فرهنگ و ادب)؛ علی اشرف صادقی و غلامرضا ارزنگ، ۱۳۵۶ - ۱۳۵۴.
- ۳- ساخت زبان فارسی؛ خسرو غلامعلی‌زاده، تهران، انتشارات احیاء کتاب، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- ۴- دستور زبان فارسی بر پایه‌ی نظریه‌ی گشتاری؛ مهدی مشکوة‌الدینی، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، چاپ دوم، ۱۳۷۰.
- ۵- دستور زبان فارسی (۱)؛ تقی وحیدیان کامیار و غلامرضا عمرانی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۷۹.

ب) منابع کمکی

- ۱- توصیف ساختمان دستوری زبان فارسی، محمدرضا باطنی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۷۳.
- ۲- «گروه اسمی زبان فارسی بر مبنای نظریه‌ی ایکس تیره»؛ حسین حسینیان، مجله‌ی زبان‌شناسی، سال ششم، شماره‌ی اول.
- ۳- «گروه اسمی - نمودارها»؛ علی اکبر شیری، مجله‌ی رشد آموزش زبان و ادب فارسی، زمستان، ۱۳۷۹.
- ۴- دستور زبان فارسی؛ پرویز نائل خانلری، تهران، انتشارات توس، چاپ چهارم، ۱۳۶۳.

روش‌های پیشنهادی برای تدریس

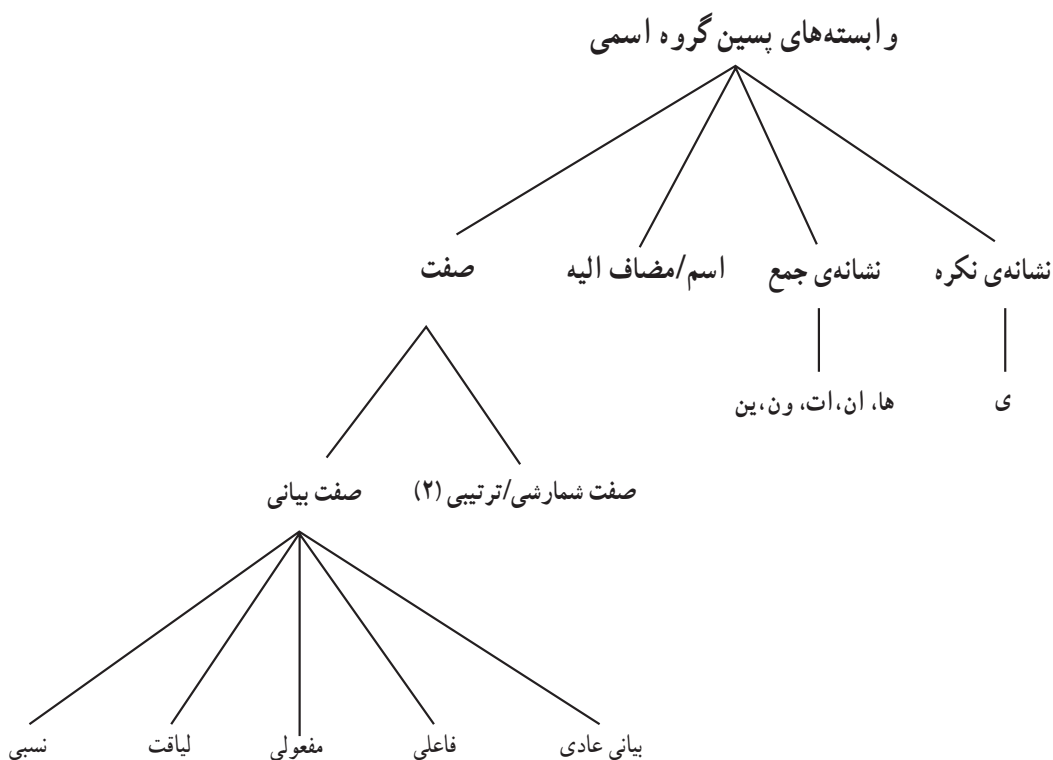
- ۱- تلفیق الگوی ارائه‌ی اطلاعات و ۲- الگوی تعامل و کنش متقابل. معلم هم‌زمان با دادن اطلاعاتی در زمینه‌ی وابسته‌های پسین، دانش‌آموزان را به فعالیت وامی دارد تا در کسب اطلاعات جدید شریک شوند.

مفاهیم و نکات اساسی درس

- معرفی وابسته‌های پسین و انواع آن‌ها، راه تشخیص دادن مضاف‌الیه از صفت بیانی، جایگاه صفت بیانی.
- وابسته‌های پسین گروه اسمی و انواع آن‌ها را در نمودار زیر نشان می‌دهیم. یادآوری می‌شود که در این جا تنها وابسته‌های پسین ذکر شده در کتاب درسی مطرح می‌گردند^۱.

۱- ممکن است وابسته‌های پسین دیگری چون بدل، جمله‌های ربطی توضیحی و متمم در گروه اسمی وجود داشته باشند. ر. ک به ساخت زبان فارسی؛ خسرو غلامعلی‌زاده، صص ۷۵-۶۴ و دستور زبان فارسی (۱)، وحیدیان کامیار، صص ۸۷-۷۳.

همان‌طور که در درس‌های پیش گفته شد، گروه اسمی عبارت است از یک هسته (اجباری) و یک یا چند وابسته (اختیاری).

گروه اسمی ← (وابسته (ها)ی پیشین) هسته (وابسته (ها)ی پسین)

در مورد وابسته‌هایی که ممکن است پیش از هسته قرار گیرند (وابسته‌های پیشین)، در درس پیش توضیحاتی داده شد، در این درس به معرفی وابسته‌های پسین می‌پردازیم. همان‌طور که در درس پیش گفته شد، جایگاه اجزای یک گروه و روابطی که با هسته دارند در شکل‌گیری ساختمان گروه و معنا و مفهوم آن نقش اساسی دارد. به همین دلیل، در این درس با رسم نمودارها روابط سازه‌های گروه اسمی نشان داده می‌شود.

۱- «ی» نکره: این نشانه که برابر با «یک» نکره است، پس از اسم عام می‌آید و اسم را ناشناس می‌کند:

گلی خوش بو = یک گل خوش بو

در زبان فارسی انواع دیگری از «ی» وجود دارد که چون بیش‌تر در شکل‌گیری ساختمان واژه

دخالت دارند تا گروه، به بحث ما مربوط نمی‌شوند؛ مانند، «ی» پسوند صفت‌ساز: ایرانی، «ی» پسوند اسم‌ساز: زیبایی و همچنین «ی» میانجی که ضرورت آوایی و سهولت تلفظ، علت وجود آن است.

«ی» نکره هم بلافاصله پس از هسته می‌تواند بیاید و هم پس از وابسته‌ی صفت بیانی؛ مانند: شهری زیبا و شهر زیبایی. «ی» نکره اگر پس از واژه‌ی مختوم به مصوّت بیاید، همزه‌ی میانجی پیش از آن قرار می‌گیرد؛ حال آن که «ی» اسم‌ساز و صفت‌ساز اگر پس از واژه‌ی مختوم به مصوّت ه/ه (=e) بیایند، پیش از «ی» واج میانجی «گ» قرار می‌گیرد:

خانه + ی ← خانه‌ای نکره	دریا + ی ← دریایی نکره	لیمو + ی ← لیمویی نکره
----------------------------	---------------------------	---------------------------

خانه + ی ← خانگی صفت‌ساز	دریا + ی ← دریایی صفت‌ساز	لیمو + ی ← لیمویی صفت‌ساز
-----------------------------	------------------------------	------------------------------

تفاوت میان واژه‌های دریایی و لیمویی همراه با «ی» نکره با واژه‌های دریایی و لیمویی با «ی» صفت‌ساز این است که در دو واژه‌ی نخست، تکیه بر هجای ماقبل آخر و در دو واژه‌ی دوم، تکیه بر هجای آخر است.

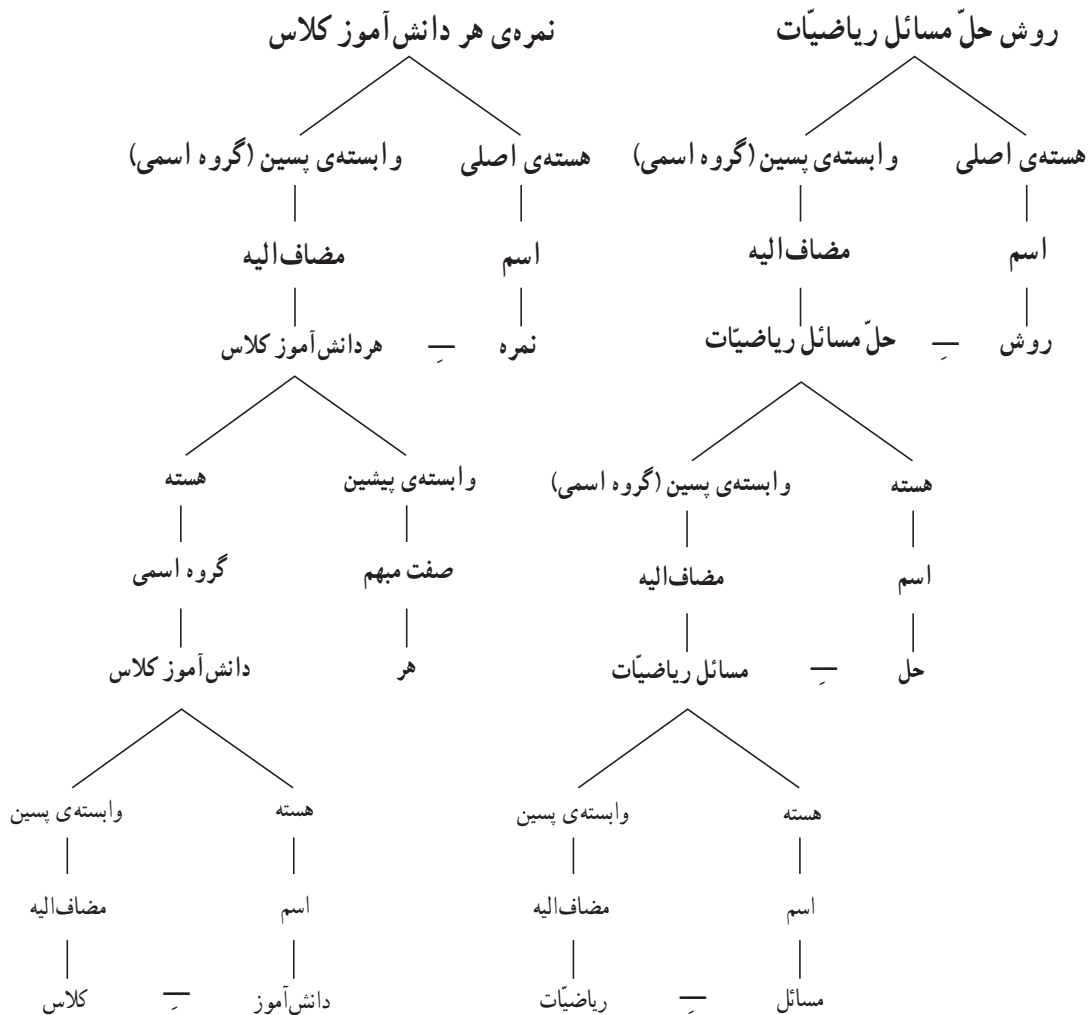
۲- نشانه جمع: در درس دوازدهم درباره‌ی نشانه‌های جمع تحت عنوان شمار به تفصیل سخن گفته شد.

۳- مضاف‌الیه: وابسته‌های پسین - غیر از نشانه‌ی نکره و نشانه‌ی جمع - یا صفت‌اند یا اسم. در صورتی که وابسته‌ی پسین «اسم» یا چیزی به جای آن باشد، نقش آن مضاف‌الیه است؛ مانند:

هر دانش‌آموز مدرسه یا کتاب او

وابسته‌ی پیشین هسته مضاف‌الیه هسته مضاف‌الیه

ممکن است وابسته‌ی پسین، خود یک گروه اسمی باشد؛ مانند: «روش حل مسائل ریاضیات» یا «نمره‌ی هر دانش‌آموز کلاس»

مضاف‌الیه و صفت بیانی - هم‌چنین صفت شمارشی ترتیبی (۲) - توسط حرف رابط «(e)» (یا «ye») اگر اسم ماقبل از آن‌ها مختموم به مصوت باشد) به هسته‌ی خود متصل می‌شوند. این وجه مشترک، گاه تشخیص مضاف‌الیه را از صفت بیانی مشکل می‌کند؛ به همین دلیل، برای تشخیص مضاف‌الیه از صفت بیانی معیارهایی لازم است که پس از معرفی صفت بیانی خواهند آمد.

۴- صفت: وابسته‌ی پسین اسم ممکن است صفت باشد. دو نوع صفت می‌تواند در جایگاه وابسته‌ی پسین در گروه اسمی قرار گیرد: الف) صفت شمارشی ترتیبی (۲)، ب) صفت بیانی.

الف) صفت شمارشی ترتیبی (۲): با صفت شمارشی ترتیبی (۱) در درس‌های پیش آشنا شدید و دانستید که صفت شمارشی ترتیبی (۱) یکی از وابسته‌های پیشین در گروه اسمی است. اکنون به معرفی صفت شمارشی ترتیبی (۲) - که یکی از وابسته‌های پسین است - می‌پردازیم:

صفت شمارشی ترتیبی (۲) = عدد اصلی + مُ م

چهارم = چهار + مُ م

ردیف چهارم، کلاس پنجم، کتاب دوم .....

صفت شمارشی ترتیبی بعد از کلمه‌ی «ساعت» به صورت عدد اصلی می‌آید: ساعت پنج به

جای ساعت پنجم

ب) صفت بیانی: اسمی است عمومی برای بسیاری از صفت‌هایی که جایگاه وابسته‌ی پسین را در گروه اسمی اشغال می‌کنند. اصطلاح صفت، اصطلاحی معنایی است نه ساختمانی و از نظر ساختمانی و در بسیاری از موارد اسم (مضاف‌الیه) و صفت شبیه به هم‌اند و تشخیص دادن آن‌ها از هم مشکل است. واژه‌ی نویسنده در گروه اسمی «الف» صفت و در گروه اسمی «ب» اسم (مضاف‌الیه) است:

الف) افراد نویسنده

ب) آثار نویسنده

در گروه اسمی، آن چه پس از نقش نمای اضافه (کسره) می‌آید، اگر مضاف‌الیه و صفت شمارشی نباشد، صفت بیانی است^۱:

برگ سبز، رنگ آسمانی، انسان دانا، فیلم دیدنی.....

جایگاه صفت بیانی

۱- در گروه اسمی، معمولاً صفت بیانی نزدیک‌ترین عنصر به هسته (هسته را ترکیب وصفی

موصوف می‌نامند) است:

۱- واژه‌هایی از قبیل «چندم» و «دیگر» هر چند پس از نقش نمای اضافه (کسره) می‌آید اما صفت بیانی نیستند.

دانش آموز خوش فکر کلاس

هسته (موصوف) صفت بیانی مضاف الیه

۲- ممکن است میان هسته (موصوف) و صفت، فاصله ایجاد شود :

در شهر ما مردی زندگی می کرد دانا.

هسته (موصوف) صفت بیانی

۳- گاهی بعضی از صفت های بیانی مانند «خوب»، «بد»، «تنها»، «یگانه»، «عجب» و «عجیب»

پیش از موصوف خود قرار می گیرند :

او یگانه دوست ماست. این بد فکری است.

صفت موصوف صفت موصوف

او تنها دوست من است. عجب/عجیب کتابی است.

صفت موصوف صفت موصوف

راه های تشخیص دادن مضاف الیه از صفت بیانی: برای تشخیص دادن مضاف الیه از

صفت بیانی راه های زیر چاره ساز است :

(۱) بعد از مضاف «ی» نکره نمی آید :

الف) کتاب علی   الف) کتاب خوب

* ب) کتابی علی   ب) کتابی خوب

(۲) صفت را نمی توان جمع بست^۱ :

الف) کیف نو   الف) کیف دانش آموز

* ب) کیف نوها/ کیف های نو   ب) کیف دانش آموزان/ کیف های دانش آموزان

(۳) پس از مضاف الیه تکواژ «تر» نمی آید^۲ :

الف) گل لاله   الف) گل زیبا

ب) گل لاله تر   ب) گل زیباتر

۱- البته برخی اسم ها نیز جمع بسته نمی شوند ؛ مانند اسم های خاص : دیوان حافظ یا اسم هایی که در اضافه ی غیر تعلقی

مضاف الیه اند : چشم احترام.

۲- صفت هایی هم که سنجش پذیر نیستند، «تر» تفضیل نمی پذیرند : موجود زنده تر، شخص مقبول تر

انواع صفت‌های بیانی

- ۱- صفت بیانی عادی^۱: تشنه، بی‌آلایش، خوش سیما، ناجوانمرد و...
- ۲- صفت فاعلی: گونه‌های مختلف صفت فاعل به شرح زیر است:
  - (الف) بن مضارع + مَ نده: گوینده
  - (ب) بن مضارع + ان (= حالیه): خندان
  - (پ) بن مضارع + ا (= مشبّهه): توانا
  - (ت) بن ماضی یا مضارع + ار: خریدار، پرستار
  - (ث) بن ماضی یا مضارع یا اسم + گار: آفریدگار، آموزگار، کامگار
  - (ج) بن ماضی یا مضارع یا اسم و صفت + گر: رفتگر، توانگر، کارگر، روشنگر
  - (چ) بن مضارع، اسم، صفت یا فعل امر + کار: تراشکار، ریاکار، نیکوکار، بستانکار
  - (ح) اسم + بن مضارع: درسخوان
  - (خ) پیشوند + بن مضارع یا صفت: نادان، ناوارد
  - (د) اسم، صفت، قید یا ضمیر مشترک + بن مضارع: دادرس، خوش‌نویس، تندرو، خودجوش
- ۳- صفت مفعولی: بر دو گونه است:
  - (الف) بن ماضی + ه / ه (= -e): نشسته
  - (ب) اسم، صفت + بن ماضی: خوش‌دوخت، بادآورد^۲
- ۴- صفت لیاقت: مصدر + ی: دیدنی، گفتنی، شنیدنی.
- ۵- صفت نسبی: به صورت‌های زیر ساخته می‌شود:
  - (الف) اسم + ی: خراسانی (برخی از واژه‌های مختوم به ه / ه (= -e) به جای «ی» پسوند «گی» می‌گیرند: خانگی، هفتگی) «ی» زایاترین پسوند نسبت است.
  - (ب) اسم / صفت + انه: پسرانه، مؤدبانه (برخی از واژه‌های مختوم به ه / ه (= -e) به جای «انه» پسوند «گانه» می‌گیرند: بچگانه)
  - (پ) اسم یا گروه اسمی + ه: کناره، دو ماهه.
  - (ت) اسم + ین / ینه: زرین / زرینه.
  - (ث) اسم / صفت + گان / گانه: دهگان، جداگانه.
  - (ج) اسم + انی: نورانی.

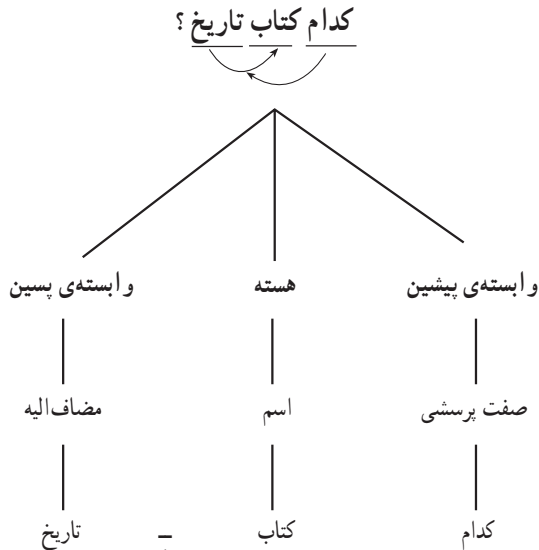
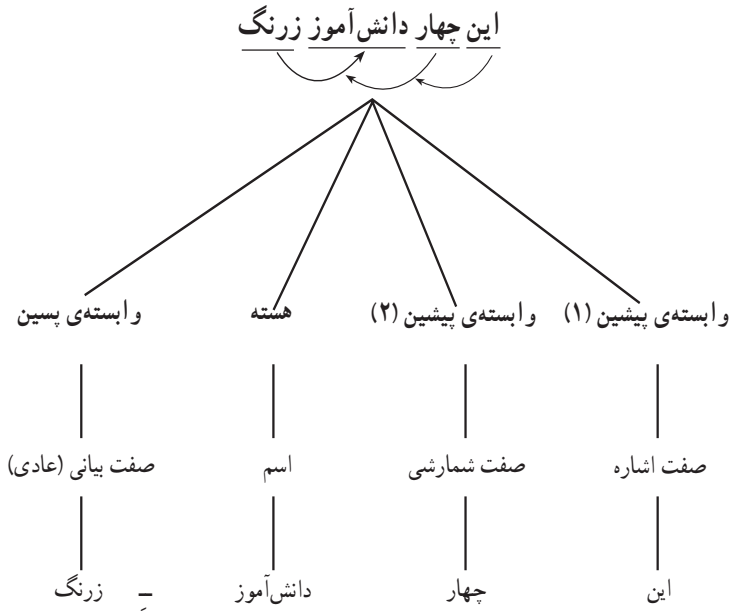
۱- در کتاب درسی به جای صفت بیانی عادی، صفت بیانی ساده آمده است که چون ساده در مقابل مشتق و مرکب قرار می‌گیرد، تولید اشکال می‌کند. ر.ک. دستور زبان (۱)، وحیدیان کامیار، صص ۸۱ و ۸۲.

۲- برای توضیح بیش‌تر ر.ک. به دستور زبان (۱) وحیدیان کامیار، صص ۸۳.

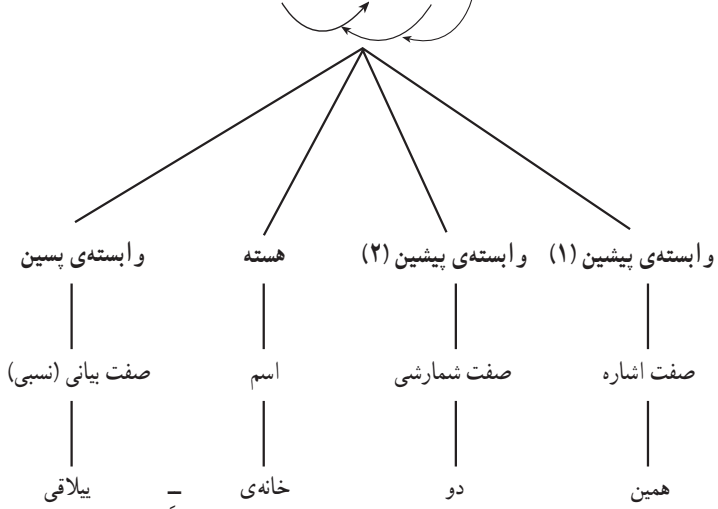

پاسخ خودآزمایی‌ها

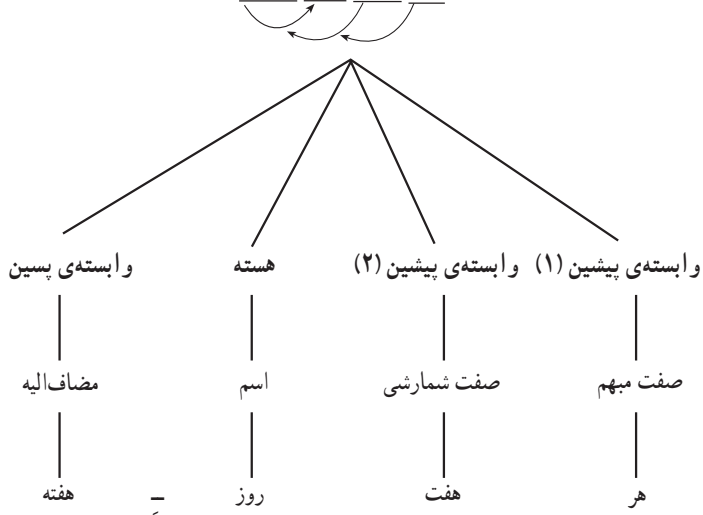
(۱) نمودار این گروه‌های اسمی را رسم کنید.

همین دو خانہ‌ی بیلاقی

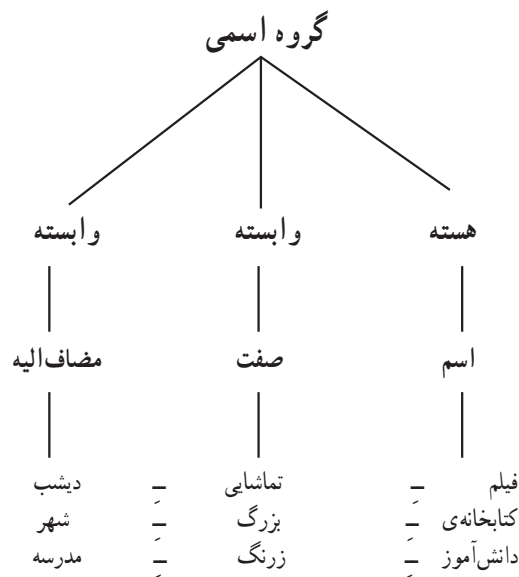
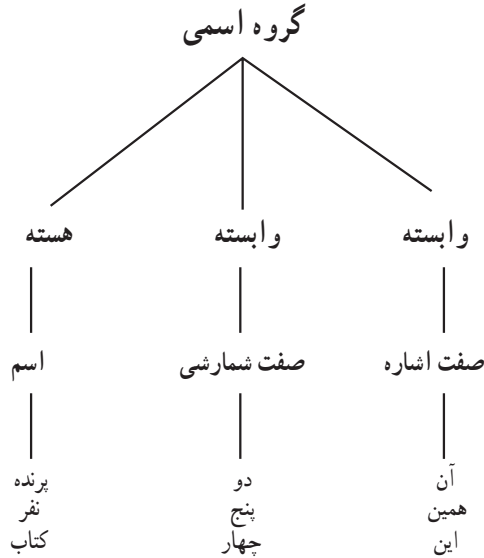

هر هفت روز هفته

توضیح: رسم نمودار درختی به شیوه‌ی بالا (یک مرحله‌ای؛ یعنی، در مرحله‌ی اول رسم شاخه‌هایی به تعداد عناصر) شیوه‌ای جامع و کامل نیست اما چون گروه‌های اسمی این تمرین به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که در رسم نمودار به این شیوه مشکلی ایجاد نمی‌کنند و هم‌چنین به دلیل سادگی، از این شیوه استفاده شده است (برای کسب اطلاعات بیش‌تر ر. ک به مقاله‌ی گروه اسمی – نمودارها، علی‌اکبر شیری، رشد ۵۶).

(۲) برای هریک از نمودارهای زیر، سه گروه اسمی مثال بیاورید.

۳) از بین کلمات زیر صفت‌های بیانی را مشخص کنید و برای هر کدام، یک موصوف بنویسید. پنجم، گرفتنی، هوشمند. سنجیده، جالب، اخلاقی، دانا، خوب، کوشا، مؤدب، طلایی، زیبا، گسسته، زیرک، دیگر، تاریخی

توضیح: از کلمه‌های بالا تنها دو کلمه صفت بیانی نیستند: ۱- پنجم: صفت شمارشی ترتیبی (۲) ۲- دیگر: صفت مبهم چیزهای گرفتنی، فرد هوشمند، سخن سنجیده، نکته‌ی جالب، پند اخلاقی، انسان دانا، کار خوب، فرد کوشا، محصل مؤدب، آفتاب طلایی، گل زیبا، بند گسسته، شخص زیرک، کتاب تاریخی

۴) جدول را مانند نمونه تکمیل کنید. (توجه داشته باشید که صفت‌های فاعلی سه گانه از همه‌ی فعل‌ها ساخته نمی‌شوند).

فعل	بن مضارع	صفت فاعلی الف	ب	پ
رفت	رو	رونده	روا	روان
خورد	خور	خورنده	خورا ^۱	-
گرفته است	گیر	گیرنده	گیرا ^۲	-
می‌دود	دو	دونده	-	دوان ^۳
سوخت	سوز	سوزنده	-	سوزان ^۴
داشت	دار	دارنده	دارا ^۵	-
می‌دانند	دان	داننده	دانا ^۶	-
گریست	گری	گرینده*	-	گریان
گذشت	گذر	گذرنده	گذرا ^۷	-

- ۱- خوران کاربرد ندارد در واژه‌ی شیرینی خوران، «ان»، پسوند زمان است نه نشانه‌ی صفت فاعلی.
- ۲- «گیران» کاربرد ندارد در واژه‌ای چون باجگیران، «ان» پسوند جمع است.
- ۳- «دوا» صفت فاعلی از «دو» نیست بلکه واژه‌ای بسیط است به معنای دارو.
- ۴- «سوزا» کاربرد ندارد.
- ۵- «داران» کاربرد ندارد در واژه‌ای چون مالداران «ان» پسوند جمع است.
- ۶- «دانان» کاربرد ندارد و در واژه‌ای چون حکمت دانانان «ان» پسوند جمع است.
- ۷- «گذران» به عنوان صفت فاعلی به کار نمی‌رود بلکه در معنای مصدری (گذراندن) کاربرد دارد؛ مانند «گذران زندگی».

* کاربرد واژه‌ی گرینده چندان رایج و معمول نیست.

۵) در یک نوشته‌ی ساده و صمیمی، «مادربزرگ» یا «پدربزرگ» خود را وصف کنید. در زیر نمونه‌ای از توصیف مادربزرگ می‌آید. باید بدانید که دانش‌آموزان با راهنمایی شما به خوبی می‌توانند از تخیل قوی خود استفاده کنند و نوشته‌های توصیفی خوبی بیافرینند.

«چارقد گل‌گلی‌اش را زیر چانه محکم گره زده است. چندتار مو به سفیدی برف روی پیشانی‌اش دیده می‌شود. با انگشتان لاغر و ظریفش دانه‌های تسبیح را پشت سرهم می‌اندازد و چیزهایی زیر لب می‌گوید. چین‌های موازی پیشانی و چهره‌اش نشانه‌هایی است از فراز و نشیب‌های زندگی. هرچند که دیگر در دست‌هایش توانی و در چشم‌هایش سویی نمانده اما لبخند مهربانانه‌اش نوید دهنده‌ی شور و نشاط حیات است.

او برای همه دل می‌سوزاند؛ برای همه دعا می‌کند و مواظب همه چیز هست. گویا خود را مسئول زندگی همه می‌داند.»

۶) برای کلمه‌های زیر یک صفت و یک مضاف‌الیه مناسب بنویسید.

مثال: شهر بزرگ، شهر دامغان

□ شهر: شهر شلوغ، شهر تهران

□ عمود: عمود منصف / محکم، عمود دین

□ دریا: دریای بی‌انتها، دریای عمان

□ سینی: سینی مسی، سینی چایی

□ انشا: انشای توصیفی، انشای دانش‌آموزان

پاسخ فعالیت

با ذکر مثال، وابسته‌های پیشین را با وابسته‌های پسین مقایسه کنید و درباره‌ی جایگاه آن‌ها در گروه اسمی گفت‌وگو نمایید.

پاسخ: وابسته‌ها دارای مراتبی از وابستگی هستند و در میزان وابستگی‌شان به هسته یکسان نیستند؛ مثلاً گروه اسمی زیر را در نظر بگیرید.

هر سخن مناسب

به نظر می‌رسد که این گروه دارای ساخت پایگانی زیر باشد:

۱- سخن ۲- سخن مناسب ۳- هر سخن مناسب

یعنی، وابسته‌ی پسین به هسته نزدیک‌تر است تا وابسته‌ی پیشین. البته این حکم را در مورد

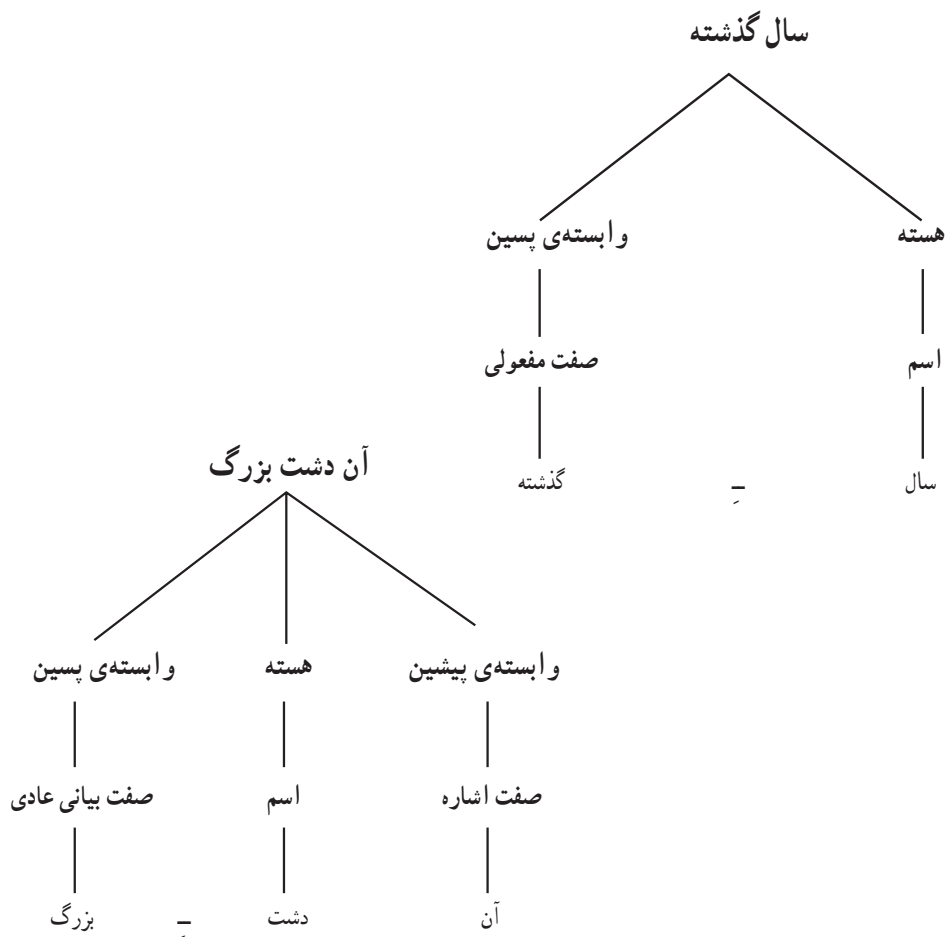
همه‌ی گروه‌های اسمی نمی‌توان صادق دانست یا آن را اثبات کرد. جایگاه وابسته‌های پیشین، پیش از هسته و جایگاه وابسته‌های پسین، پس از هسته است و در موارد اندکی اتفاق می‌افتد که جایگاه آن‌ها تغییر یابد؛ مثلاً به جای «دوست یگانه»، «یگانه دوست» گفته شود.

(ر.ک به متن بحث «جایگاه صفت بیانی»)

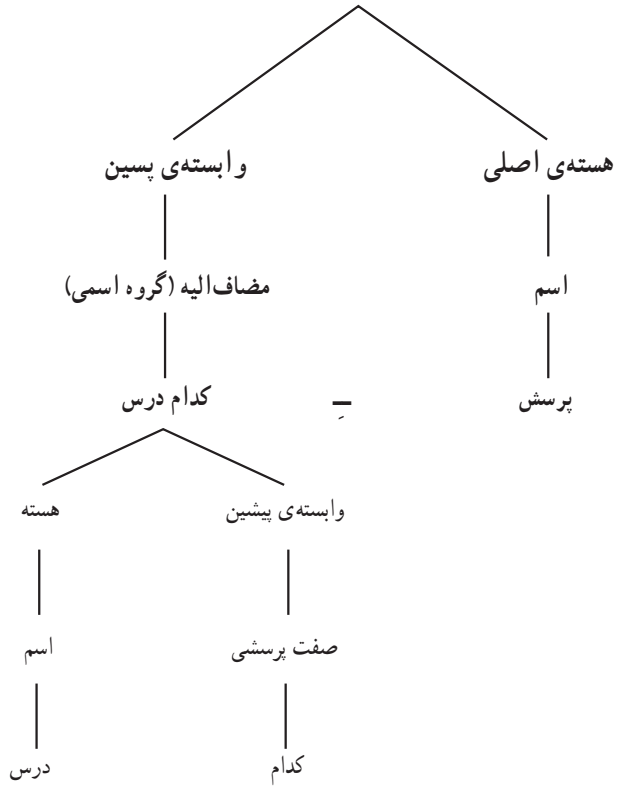
پرسش‌های نمونه

۱- با استفاده از نمودار درختی، عناصر تشکیل دهنده‌ی گروه‌های اسمی زیر، هم‌چنین نوع و چگونگی ارتباطشان را مشخص کنید.

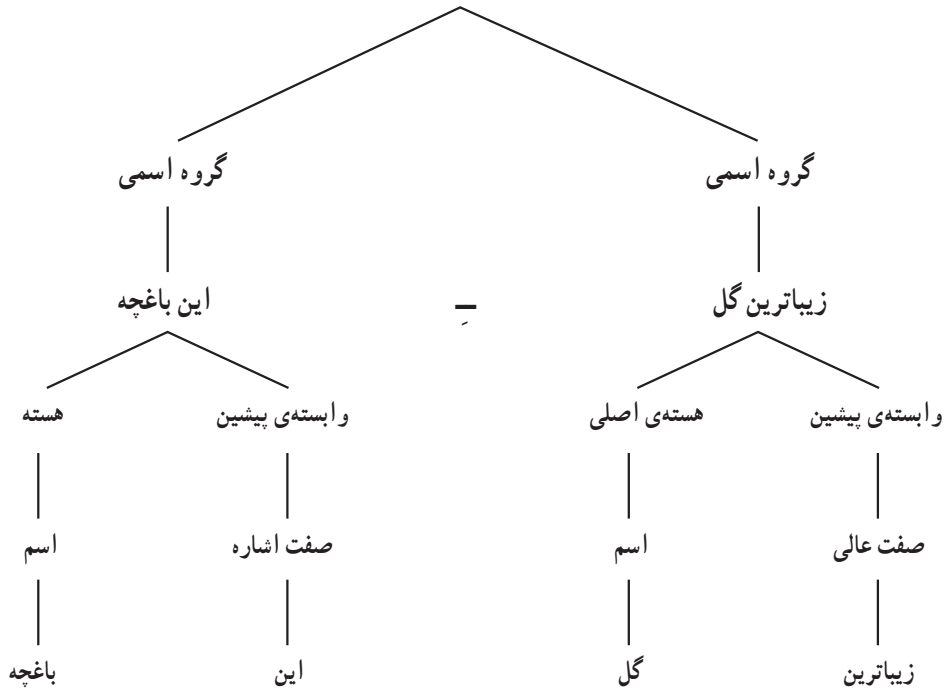
سال گذشته، آن دشت بزرگ، پرسش کدام درس، زیباترین گل این باغچه

پرسش کدام درس

زیباترین گل این باغچه

پاسخ:

۲- گروه‌های اسمی متن زیر را استخراج کرده با رسم نمودار، اجزای تشکیل دهنده، نوع دستوری و روابط آن‌ها را مشخص کنید. «یک نظر به بعضی مساجد کهن نشان می‌دهد که این بناهای باشکوه والا که به پیشگاه خداوند اهدا شده‌اند، در خور آن‌اند که جلوه‌گاه هنر اسلامی تلقی شوند.»

پاسخ:

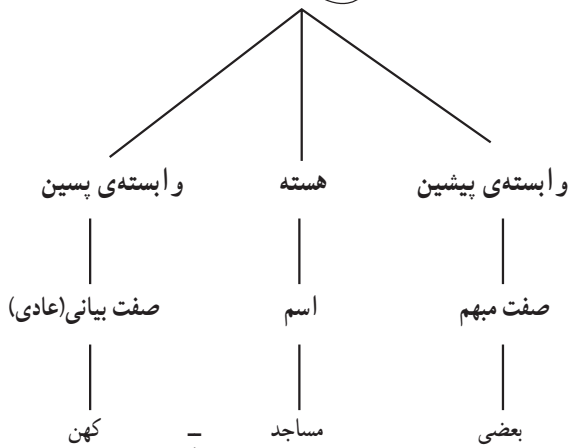
گروه‌های اسمی: یک نظر، بعضی مساجد کهن، این بناهای باشکوه والا، پیشگاه خداوند، اهدا، در خور آن، جلوه‌گاه هنر اسلامی، تلقی

گروه‌های اسمی یک عضوی مانند اهدا و تلقی به رسم نمودار نیاز ندارند و خود هسته‌ی گروه

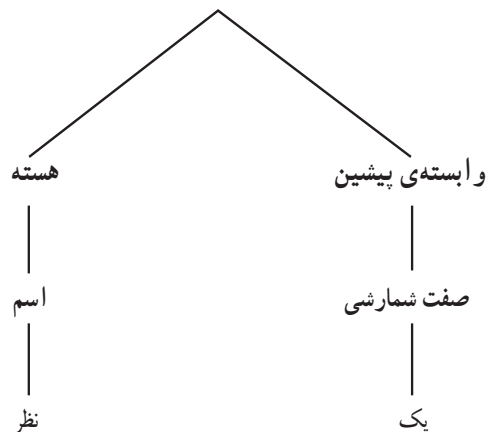
اسمی هستند.

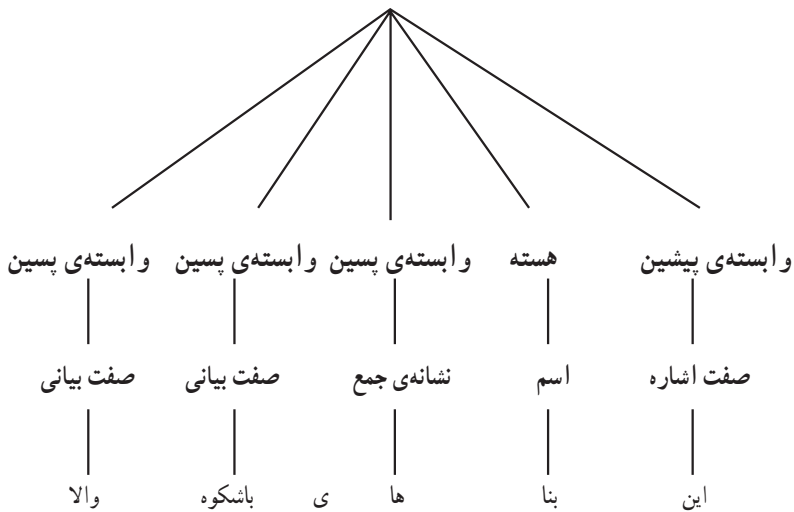
بعضی مساجد کهن

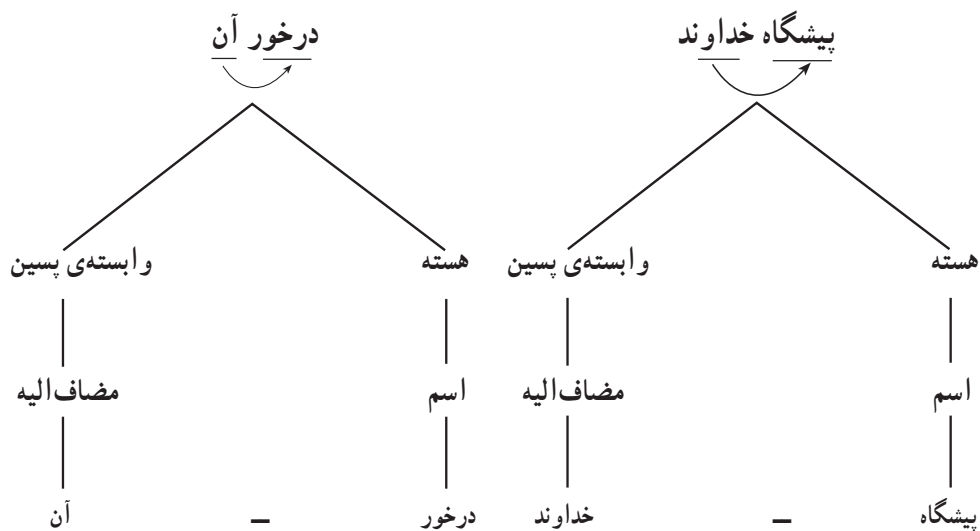

یک نظر

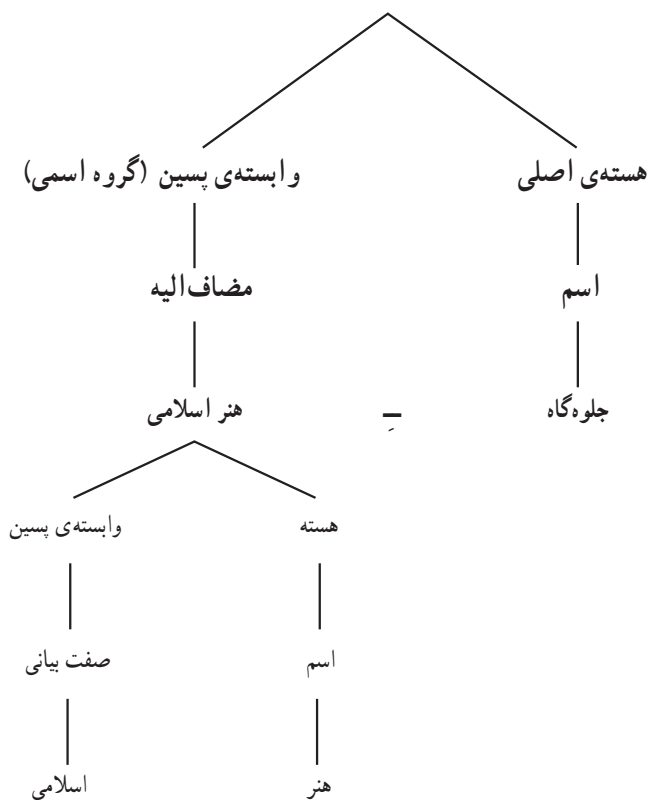

این بناهای باشکوه والا

جلوه‌گاه هنر اسلامی

۳- در متن زیر، صفت‌های بیانی را پیدا کنید و نوع دقیق آن‌ها را مشخص نمایید.
یک ساله بودم که به راه افتادم اما آن روزهای خوش دیری نپایید. بهاری زودگذر، تابستانی پر
از گل و میوه و خزانی زرّین به سرعت سیری شدند. سپس در زمستانی ملال‌انگیز همان ناخوشی که
چشمان و گوش‌های مرا بست، فرا رسید.

پاسخ:

«خوش» در روزهای خوش : صفت بیانی عادی (ساده)

«زودگذر» در بهاری زودگذر : صفت بیانی فاعلی

«پر از گل و میوه» در تابستانی پر از گل و میوه : صفت بیانی عادی (ساده)

«زرّین» در خزانی زرّین : صفت بیانی نسبی

«ملال‌انگیز» در زمستانی ملال‌انگیز : صفت بیانی فاعلی.

خاطره‌نویسی / یادداشت روزانه

اهداف

الف) هدف کلی: آشنا کردن دانش‌آموز با خاطره‌نویسی و یادداشت روزانه به عنوان مهارت‌های نگارشی.

- ب) هدف‌های جزئی و رفتاری: در پایان این درس، از دانش‌آموز انتظار می‌رود:
- ۱- عام‌ترین نوع نوشتن را نام ببرد و فایده‌ی آن را ذکر کند.
  - ۲- نمونه‌ای از خاطرات نویسندگان را بیابد و در کلاس بخواند.
  - ۳- مضامین مختلف خاطره‌ها را ذکر کند.
  - ۴- بخشی از خاطرات خود را بنویسد و در کلاس بخواند.
  - ۵- یادداشت‌های روزانه‌ی خود را با استفاده از شیوه‌ی طرح سؤال بنویسد.
  - ۶- به پرسش‌ها و خودآزمایی‌های درس پاسخ صحیح بدهد.

منابع

الف) منابع اصلی

- ۱- نگارش و ویرایش؛ احمد سمیعی (گیلانی)، انتشارات سمت.
- ۲- آیین نگارش؛ محمد جواد شریعت، انتشارات اساطیر.
- ۳- آیین نگارش؛ احمد سمیعی (گیلانی)، مرکز نشر دانشگاهی.
- ۴- کتاب کار نگارش و انشا؛ حسن ذوالفقاری، انتشارات اساطیر.

ب) منابع کمکی

- ۱- گزارش‌نویسی و آیین نگارش؛ مهدی ماحوزی، انتشارات اساطیر.
- ۲- آیین نگارش علمی؛ عباس حرّی، دبیرخانه‌ی هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور.
- ۳- زبان و نگارش فارسی؛ تألیف جمعی از استادان (احمدی گیوی، حاکمی، شکری،

طباطبایی اردکانی)، انتشارات سمت.

۴- انگیزش در کلاس درس؛ چریل، ال. اسپالدینگ، مترجمان: محمدرضا نائینیان، اسماعیل بیابانگرد، انتشارات مدرسه، چاپ اول، س ۱۳۷۷.

روش‌های پیشنهادی برای تدریس

۱- روش تعامل و کنش متقابل، ۲- تدریس اعضای گروه، ۳- تمرین و تکرار، ۴- روش حل مسئله.

* * *

اکنون با مراجعه به یکی از منابع، مبحثی را درباره‌ی راهبردهای آموزش و توسعه‌ی مهارت‌ها به همراه آموزش یک درس و تحلیل آن با اندکی تغییر و تلخیص فرمایش می‌نهم.

توسعه‌ی مهارت‌ها، راهبردها و روش‌ها در آموزش

ادراک دانش‌آموزان از کفایت تحصیلی خود، در تمایل آن‌ها به انجام دادن فعالیت‌های درسی نقش مهمی دارد. هرچند تصویری که آنان از کفایت‌های خود دارند همواره با واقعیت منطبق نیست اما به اطمینان می‌توان گفت که میان این دو رابطه‌ی نسبتاً محکمی وجود دارد؛ بنابراین، برای افزایش انگیزش تحصیلی و کفایت‌های واقعی دانش‌آموزان نباید از نقش آموزش غافل شد.

عموماً از آموزش متداول در مدارس به انتقال اطلاعات تعبیر می‌شود. معلم مواد درسی لازم را توضیح می‌دهد و دانش‌آموزان هم آن‌ها را به حافظه می‌سپارند و هنگام امتحان تحویل می‌دهند. در ادامه‌ی روند آموزش، معلم مجدداً به ارائه‌ی اطلاعات جدید می‌پردازد، در حالی که بسیاری از آموخته‌های قبلی فراموش شده‌اند. این نوع آموزش را می‌توان آموزش **حفظی** نامید. در حقیقت، آنچه به منظور افزایش قابلیت‌های دانش‌آموزان صورت می‌گیرد، صرفاً انتقال مجموعه‌ای از اطلاعات غیرکاربردی است. اگر قرار باشد دانش‌آموزان موفقیت‌هایی به دست آورند که بتوانند آن‌ها را همواره با خود داشته باشند، لازم است آموزش مطالب دیگری به جز مواردی هم چون صادرات کشورهای مختلف، استفاده از اختصارات در نوشتن و صحبت کردن و فراگیری زبان رمزی را شامل شود.

دانش‌آموزان باید قادر به انتخاب و استفاده از انواع مهارت‌ها، راهبردها و روش‌هایی باشند که عملکرد مؤثر آن‌ها را در تحصیل موجب می‌شود. در ادامه، به مطالعه‌ی آن دسته از الگوهای مؤثر آموزشی خواهیم پرداخت که هم‌زمان با فراگیری اطلاعات به شیوه‌ی انتقالی، برای افزایش توانایی در انتخاب و استفاده از مهارت‌ها، راهبردها و روش‌ها طراحی شده‌اند.

در این جا، ابتدا درس خاصی ارائه می شود که هدف از بیان آن، ایجاد کفایت در انتخاب و بهره گیری از مهارت های خاص، راهبردها و روش هاست. درس عنوان شده براساس الگوهای آموزش رایج در کارهای حرفه ای و تحقیقی مشتمل بر: یادگیری اشتراکی، آموزش متقابل، راهبردهای اطلاعاتی برای یادگیری، تسهیل روش کاری، و سازمان دهی آموزشی تهیه شده است. گرچه این الگوها از هم جدا هستند ولی وجوه اشتراک بسیاری نیز دارند؛ برای مثال، در هر یک از آنها فرض بر این است که یادگیری امری اجتماعی و حاصل تعامل دانش آموز با فردی توانا تر از وی است. هدف اولیه الگوهای آموزشی بالا بردن قابلیت فرد در هدایت یادگیری خود، استفاده از مهارت ها، راهبردها و روش هایی است که در کلاس آنها را درونی کرده است.

درس روزنامه نگاری (تهیه ی نشریه)

معلم قصد دارد چگونگی انتشار روزنامه (یا تهیه ی نشریه) ای را با بودجه ای خاص به دانش آموزان بیاموزد. نظر کلی معلمان در چنین موردی آن است که باید به دانش آموزان گفت که شما فلان مبلغ را برای چاپ روزنامه (یا تهیه ی نشریه) در طول سال تحصیلی در اختیار دارید و این خود شما هستید که باید در مورد تعداد صفحات آن تصمیم بگیرید اما چون بیش تر آنها در این زمینه و نیز درباره ی مسایل مالی تجربه ای ندارند، اتخاذ این روش می تواند دانش آموزان را با بحران روبه رو سازد. اگر معلم، خود مسئولیت کامل انتشار روزنامه (یا نشریه) را بپذیرد و در مورد صفحات و شمار آن تصمیم بگیرد، مشکل را برطرف می کند اما این فرصت را که دانش آموزان روزنامه (یا نشریه) را از آن خود بدانند، از آنها می گیرد.

هدف معلم آن است که ابتدا به دانش آموزان بیاموزد که با توجه به سرمایه ی خود چگونه باید تعداد کل صفحاتی را که قادر به چاپ و تهیه ی آن هستند، محاسبه کنند و پس از آن است که تصمیم گیری در این مورد را به عهده ی ایشان می گذارد تا از آن در زمینه ی بودجه بندی استفاده کنند؛ بنابراین، معلم برای دست یافتن به این هدف یک درس هفتگی را به شرح زیر ارائه می دهد:

وی چنین آغاز می کند: قصد داریم در مورد تعداد صفحات و شماره ی روزنامه یا نشریه ای که قرار است در سال جاری آن را تهیه و چاپ کنیم، تصمیم بگیریم و برای انجام دادن این کار لازم است همه، نحوه ی بودجه بندی آن را بدانیم. سپس چگونگی اختصاص بودجه و عملیات دیگر آن را با طرح موقعیتی فرضی تشریح می کند و در ادامه، به پرسش های احتمالی دانش آموزان پاسخ می دهد. سپس آنها را به گروه هایی تقسیم می کند.

هر یک از گروه ها باید علاوه بر تهیه ی طرح عملیاتی این کار، گزارشی شفاهی و کتبی تهیه کنند

و نیازهای احتمالی و پیش فرض‌های ضروری را بازگو نمایند. پس از ارائه شدن طرح، همه‌ی گروه‌ها و بحث کردن درباره‌ی مزایای آن‌ها در کلاس، دانش‌آموزان از طریق رأی‌گیری یکی از طرح‌های مناسب را برای اجرا انتخاب می‌کنند (آموزش درس در همین جا به پایان می‌رسد).

● تحلیل درس

این درس در بالا بردن احساس کفایت دانش‌آموزان در کار بودجه‌بندی و آشنایی عملی با تهیه و نشر روزنامه تأثیر زیادی دارد. ابتدا دانش‌آموزان با چندین الگوی بودجه‌بندی آشنا می‌شوند. معلم در مراحل کار سرمشق‌دهی می‌کند و اطلاعات لازم و راهبردهای خاص را مشخص می‌سازد. آن‌گاه به سامان‌دهی اعضای گروه‌ها می‌پردازد. هنگامی که دانش‌آموزان مشاهده می‌کنند که هم کلاسی آن‌ها کاری را با موفقیت انجام می‌دهد، آن‌ها نیز قابلیت خود را در انجام دادن کار مشابه باور می‌کنند. اغلب دانش‌آموزان برای انجام دادن موفقیت‌آمیز این‌گونه تکالیف نسبتاً دشوار به مشاهده‌ی بیش از چند سرمشق نیاز دارند؛ بنابراین، در حالی که آن‌ها در چند گروه کار می‌کنند، روش تهیه‌ی طرح و بودجه‌بندی را برای اعضای گروه خود توضیح می‌دهند. معلم در کلاس قدم می‌زند و دانش‌آموزان مشکل‌دار را یاری می‌کند. هم‌چنین به تأیید نتیجه‌ی کار دانش‌آموزان موفق می‌پردازد. در این میان، اعضای گروه نیز تشویق می‌شوند که در صورت نیاز به دانش‌آموزان دیگر کمک کنند. لذا همه‌ی آن‌ها می‌توانند تجربه‌ی موافقی داشته باشند.

این نکته بسیار مهم است که معلم قبل از طرح مسئله‌ی واقعی، فرصتی را برای بروز کفایت دانش‌آموزان فراهم می‌کند. در واقع، فرصت‌های ادراک کفایت بفرصت کنترل بر موقعیت مقدم می‌شود. با توجه دانش‌آموزان در مورد کار نهایی و تشریح اهداف آن، معلم اطمینان می‌یابد که درس مربوطه برای آن‌ها معنادار و ارزشمند خواهد بود.

این درس علاوه بر فراهم کردن فرصت کسب کفایت و ادراک آن، این احساس را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که تا اندازه‌ای در کلاس بر امر آموزش خود کنترل دارند. دانش‌آموزانی که اجازه‌ی گرفتن تصمیم‌های مهم را به دست می‌آورند، محیط کلاس را برای تصمیم‌گیری‌های دشوار مساعد می‌شمارند. با پیشرفت درس و رشد خودگردانی در دانش‌آموزان احساس کنترل و تصمیم‌گیری آن‌ها هم افزایش می‌یابد و در نهایت به کسب هویت شخص منجر می‌شود.

در این درس، دانش‌آموزان در واقع برای معلم کار نمی‌کنند. معلم در مورد درستی یا نادرستی آن‌ها داوری نمی‌کند بلکه آن‌ها خود به ارزیابی و انتخاب بهترین‌ها می‌پردازند؛ بنابراین، معلم برای دانش‌آموزان همچون یک همکار است و در صورت لزوم به آن‌ها کمک می‌کند. تغییر نقش معلم از

ارزیاب به همکار موجب می‌شود تا پاداش بیرونی دیگر از نظر دانش‌آموزان چندان جایگاهی نداشته باشد و بنابراین، ادراک کنترل شده‌ی آن‌ها افزایش می‌یابد.

— خلاصه این که ادراک دانش‌آموز از کفایت تحصیلی خود انگیزش تحصیلی وی را تعیین می‌کند. آن‌چه در آموزش عملی مدارس بیش‌تر رایج است — یعنی انتقال اطلاعات برای افزایش کفایت دانش‌آموزان — چندان سودمند نیست. معلمی که خواهان کامیابی دانش‌آموزان خویش است، باید چگونگی انتخاب مهارت‌های مؤثر را به آن‌ها بیاموزد.

انگیزش در کلاس درس؛ چریل. ال. اسپالدینگ، مترجمان: محمدرضا نائینیان، اسماعیل بیابانگرد، انتشارات مدرسه، چاپ اول، س ۱۳۷۷، صص ۷۴ تا ۸۸.

مفاهیم و نکات اساسی درس

— خاطره‌نویسی عام‌ترین و صمیمانه‌ترین نوع نوشتن است. خاطره‌نویسی سبب می‌شود که از مراحل و ایام زندگی آثاری جاندار و روشن برجای بماند.

— خاطره‌نویسی یکی از مهارت‌های نگارشی است.

— موضوع خاطره می‌تواند از هر چیز انتخاب شود؛ مانند: شنیدن یک سخن، تأثیر پذیرفتن از یک نوشته، دیدن یک فیلم، بروز یک حادثه و ... دقت داشته باشید که در ثبت وقایع، «جدول ضربی» عمل نکنید؛ یعنی، تنها حوادث یا مواردی را که از ویژگی یا اهمیتی برخوردارند، یادداشت نکنید.

— یادداشت‌ها گاه کوتاه و گاه بلندند و از نظم منطقی خاصی پیروی نمی‌کنند اما به هر حال، محتوای آن‌ها باید اثربخش باشد و در خواننده هم حسّی پدید آورد.

— برای نوشتن خاطره و یادداشت روزانه، بهتر است رئوس مسائل مهمی را که در طول روز برایتان پیش آمده است، یادداشت کنید. در نوشتن یادداشت می‌توانید از شیوه‌ی «طرح سوال» نیز استفاده نمایید.

— خاطره‌نویسی به ما فرصت می‌دهد تا از آن‌چه در زمینه‌های وصف، ساده‌نویسی، مقایسه و خلاصه‌برداری و ... آموخته‌ایم، به خوبی استفاده کنیم و به این ترتیب، گنجینه‌ای گران‌بها از «پیمانه‌ی ایام» خود گردآوریم.

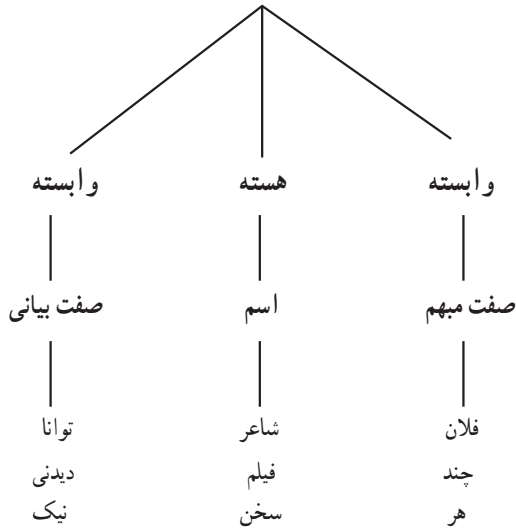

پاسخ خودآزمایی

تذکر: از سؤال یک تا چهار به فعالیت و پژوهش دانش‌آموزی مربوط می‌شود و به فراخور هر دانش‌آموز، پاسخ، متنوع و متفاوت است.

۵- برای هر یک از نمودارهای زیر دو گروه اسمی مثال بیاورید.

گروه اسمی (۱)

گروه اسمی (۲)

